

♦♦♦ SOÓS SÁNDOR

Szűz Mária jelképes neve¹

A név minden ősi kultúrában szinte varázserővel² rendelkezett, különleges erővel bírt. Egyiptomban névmágia, tabunevek, titkos nevek bonyolult rendszere védelmezte a viselőit.³ A zsidóságnál tilos volt kiejteni a Jahve szót, olyannyira, hogy a középkorban már nem is ismerték a helyes névalakot és hibás magánhangzók közbeiktatásával keletkezett a helytelen Jehova névalak.⁴ Akinek nincs neve a Bibliában, az olyan, mint a kitaszított.

Érthető, ha Mária nevének jelentése iránt kezdettől élénk érdeklődés mutatkozott meg, s jelentésére különféle magyarázatokat találunk. Ha a név az arám *mara* (*úr*) szóból származik, úrnőt jelent. A rabbik magyarázata szerint a *marar* (*késerség*) töre vezethető vissza. A görög atyáknál főként három értelmezés szerepel: *úrnő*, *megvilágosító*, *tenger mirhája*. Szent Jeromos (+419/420) *tenger csillagának* mondja.⁵ Mária nevének dicsőségét már az első századoktól hirdették, ebben a magánáhitat és a népi kultusz megelőzte a liturgikus ünneplést.⁶ Szűz Mária nevének kiemelkedő tisztelője volt Szent Anzelm (1033–1109), Anglia prímása.⁷

Radó,⁸ Bálint,⁹ Hetény¹⁰ részletesen végigkövették Mária neve tiszteletének alakulását, egyházi elismerésének változását, a népi kultuszban való megmaradását.

¹ CSEREY Farkas, *Loretói litánia* (az 1772-es kötet reprint kiadása, Budapest é.n. [1998]) 28. Az elnevezést innen vettem át.

² RADÓ Polikárp, *Az egyházi év* (Pannonhalma 1998) 243.

³ KÁKOSY László, *Varázslás az ókori Egyiptomban* (Budapest 1974) 91–96.

⁴ KÁKOSY 92.

⁵ HETÉNY János, *A magyarok Máriája. Mária-tiszteletünk teológiája és néprajza* (Szeged-Budapest 2011) 92.

⁶ HETÉNY 93.

⁷ RADÓ 243.

⁸ RADÓ 243–250.

⁹ BÁLINT Sándor, *Ünnepi kalendárium II* (Budapest 1977) 272–276.

¹⁰ HETÉNY 92–101.

Jellemző, hogy a kereszténység történelmének nehéz időszakaiban menedékkül az Istenanyához fordulnak a hívő emberek tömegei. Ilyen válságos periódus volt a 10. század, amikor a kereszténység közállapotai a mélypontra süllyedtek (méltatlan gyermekpápák, nősülő papság, vásárolható egyházi tisztségek, investitúraharc stb.). Erre – mintegy válaszként – indult el a *clunyi reformmozgalom*, amelyben a tökéletes tisztaságot választották eszményképpül, a szegénységet életformául. Érthető, hogy Máriát nevezték vezércsillaguknak. A reformmozgalom két fő lelki szálból fonódott össze. Az egyik gondolat szerint Mária az *Irgalmasság Anyja* (Mater Misericordiae), a másik szerint a *Világ Királynéja* (Regina mundi).¹¹ Amikor a két motívum a középkorban egyesült, a Mária-imádságok mondásából, az ájtatossági gyakorlatokból kialakult a rózsák imádsága, a *szentolvasó*.¹²

Temesvári Pelbárt a kedvelt középkori szómisztikát idézte Szűz Mária neve öt betűjének megértésére. A betűk az öt nagy jótéteményt jelentik, amelyekkel szinte elárasztja az egész földet. Az Érsekújvári-kódex Mária nevének öt betűjét öt olyan drágakőnek tulajdonított hatással értelmezte, amelyekkel a viselője életét képes befolyásolni.¹³

A név önálló tiszteletét először az Ibériai-félszigeten lévő Cuencai Egyházmegye számára engedélyezte 1513-ban X. Leo pápa, s az ünnepnapját szeptember 15-re helyezte. V. Sixtus pápa 1587-ben e napot szeptember 17-re tette át. Ekkor már Spanyol- és Franciaország területén több egyházmegyében ünnepelték. A latin egyház egészére – hálából az 1683. szeptember 12-én, törökök felett aratott, Bécs melletti győzelemért – Boldog XI. Ince pápa vezette be 1688-ban. Ezért került Mária nevének ünnepnapja is szeptember 12-re.¹⁴ A kultuszt Közép-Európában a passauai Mariahilf kegykép tisztelete hatalmas erővel ihlette, hiszen Lipót és császári udvara a kapucinus kolostor kegyképe előtt imádkozott a győzelemért.¹⁵

A jelen tanulmányban vizsgált szentkép e tisztelet szép tárgyi bizonyítéka. Mérete: 13,5 x 8,3 cm. A szignója: „*J. W. Engelman Vien*”. Tehát metszője a bécsi Johann Wenzel Engelman [nn] (1713–1762). Szilárdfy Zoltán 1995-ben már közölte e szentképnek egy jelzet nélküli példányát, amelynek keletkezési idejét a 18. század elejére tette.¹⁶ A mester ismeretében a szentképünk metszését a 18. század közepe tájára datálhatjuk.

¹¹ RADÓ 244-247.

¹² RADÓ 248-249. A rózsafüzér-imádság előzményeiről, kialakulásáról, fejlődéséről, irodalmi megjelenéséről Soós Sándorné közöl nagyszabású Ph.D. értekezést: „...*fonjunk rózsafüzért szép Üdvözetébül!*” *A rózsafüzér imádsága és rózsafüzéres versek a XIX-XX. századi magyar irodalomban* (Budapest 2009).

A szentkép elemzésekor világossá vált, hogy az ikonográfiai összetevőit a *Mária-tisztelet teológiája* határozza meg, hiszen a Szeplőtelen fogantatás, az Angyali üdvözlés és a loretoi litánia – részben az Énekek énekére épülő – üzenetét hordozza magában.

Ovális, fénysugárral (dicsfényvel) övezett keretét a Szeplőtelen fogantatás megjelenítése adja. A Szeplőtelen fogantatás az üdvösség történetében azt jelenti, hogy Mária a fogantatásának percétől, tehát már az anyja, Anna méhében mentes volt az eredeti büntől. Isten ezzel tette méltóvá őt a világba érkező Fiú befogadására. Ezért keretezi ez az üzenet a képet.

¹³ HETÉNY 92-93. Később, a név rövidítésének jelentéselemzésénél térek ki a szómisztika és drágakő-hasonlatok értelmezésére.

¹⁴ HETÉNY 94.

¹⁵ BÁLINT 1977, II, 272.

¹⁶ Szentképek Mária nevééről: SZILÁRDFY Zoltán, *A magánáhitat szentképei a szerző gyűjteményéből I. 17–18. század* (Szeged 1995), 138. számú kép, mérete: 11,7 x 6,6 cm.

A *loretói litánia* hatását magán viselő képi megfogalmazásban a Szeplőtelen Szűz mennyei dicsőségében lebeg, az Apokalipszis Asszonyának attribútumaival ellátva: lába alatt holdsarló, fejét csillagkoszorú övezi, a nap fényében ragyog.¹⁷ „Az égen nagy jel tűnt fel: egy asszony, öltözete a nap, lába alatt a hold, fején tizenkét csillagból korona” (Jel 12,1). E látomás képes barokk változatát szemlélhetjük itt, ahol *fénysugárban* (dicsfényben) felül, két oldalon egy-egy angyal lebeg. A bal oldali liliumot tart, a jobb oldali imára kulcsolja kezét. Közöttük-alattuk, az ovális kép tetején Mária királynői koronája lebeg, körülötte 12 csillag kering. A dicsfényről már az ókorban azt tartották, hogy az isteneket földöntúli fény veszi körül. Ez az ábrázolásokon különböző formájú sugárkoszorúként jelenik meg. Krisztus és Mária egész alakját kör vagy mandula formájú dicsfény ölelheti át. Ez utóbbit mandorlának nevezik.¹⁸ Erre hasonlít a szentképet körülölelő fényáradat is.

A keresztény művészetben a rózsa mellett a legkedveltebb *lilium* is paradicsomi virág, melynek szimbolikája többértelmű: jelképezi Krisztust, mint a világ világosságát, lehet világi uralkodók stilizált virága, fehérén pedig a szűzi tisztaság jelképe, s mint ilyen, Mária attribútuma.¹⁹

A *korona* a latin *corona* (koszorú) szóból származik, a két szó jelentése sokszor azonos. Az égi és földi hatalmasságok uralkodói jelvénye. Máriának, mint a mennyek királynőjének megkoronázását a 12. századtól ábrázolják, ettől kevésebbek az Ő uralkodói képei.²⁰ A *tizenkét csillag* az Apokalipszis Asszonyának fejét körülvevő csillagkoszorú, amely Máriára, az Istenanyára utal.²¹

Az alsó-belső harmad közepén a hold, alatta-mellette két *angyal*, akiknek teste félig az ovális fénykoszorúba ér át. Nem véletlenszerű ez, hiszen az angyalok szellemi teremtmények. „*Elméletileg szellemi teremtményeken olyan lényeket kell értenünk, akiknek léte nincs az anyaghoz kötve, hanem tiszta szel-*

¹⁷ SEIBERT, Jutta (szerk.), *A keresztény művészet lexikona* (Budapest 1986) 291. Más változatban Mária a földgolyó felett lebeg, amelyre a kísértés kígyója tekeredik. „Ellenkezést vetek közéd és az asszony közé, a te ivadékod és az ő ivadéka közé. Ő széttiporja fejedet, te meg a sarkát veszed célba” (Ter 3,15).

¹⁸ SEIBERT 70-71.

¹⁹ SEIBERT 207-207.

²⁰ SEIBERT 179. CSEREY 26.

²¹ SEIBERT 63.; PÁL József – ÚJVÁRI Edit, *Szimbólumtár* (Budapest 1997) 269. Az Újszövetségben a korona ellentéte a töviskoszorú.

²² GÁL Ferenc, *Dogmatika I* (Budapest 1990) 162.

²³ *A Katolikus Egyház Katekizmusa* (Budapest 2002) 99.

²⁴ LONOVICS József, *Népszerű egyházi archeológia vagyis a katolikus ünnepek, szentségek, ünnepélyek s szertartások értelmezése és a különféle rendes és rendkívüli szószéki jelentések, részint szent beszédekben, részint hirdetményalaku oktatásokban. I-III* (Pest 1870) 375.

²⁵ TÖRÖK József, *Az angyalokról*, in *Angyali imakönyv* (szerk. Jánossy Gábor; Budapest 2010) 10 (8-12).

²⁶ SEIBERT 24.

²⁷ CSEREY 100. *Angyalok királynéja*.

lemek személyes valóságában élnek. Amennyiben teremtmények, ők is végesek, tehát a lét rendjében különböznek Istentől, az abszolút örök szellemtől. Elvileg nincs nehézsége annak, hogy a teremtés folytatódjék a test-lélek ember létrendje fölött is, de mivel az ilyen szellemi lények nincsenek oksági viszonyban tapasztalati világunkkal, ezért létük filozófiailag nem bizonyítható. Tehát csak annyit mondhatunk róluk, amennyit a kinyilatkoztatás adataiból kikövetkeztethetünk.”²² Vagyis: tisztán szellemi, személyes és halhatatlan teremtmények. Tökéletességük fölülmúlja minden látható teremtményét, ennek bizonyítéka dicsőségük ragyogása.²³ Éppen ezért a megdicsőült szentekkel azonos tisztelet illeti őket.²⁴ A IV. Lateráni zsinat hittétele szerint: *Isten az idő kezdetén a semmiből teremtette mind a szellemi, mind az anyagi világot, vagyis az angyalok és az emberek világát.* Az angyalok nem függenek a tér és az idő dimenzióitól, az emberi értelmet és akaratot messze felülmúlják. Értelmükkel pedig sokkal többet látnak, mint az emberek. Valamilyen közvetítő szerepet töltenek be Isten és az emberek között, vagy Isten mennyei udvartartásához tartoznak.²⁵ A szárnyas ábrázolásaik már a 4. században, a repülő angyalok pedig az 5. században jelentek meg. A gyermekként ábrázolt angyalok, puttók és szárnyas angyalfejek az érett középkori festészetben tűntek fel.²⁶

A bal oldali angyal bal kezében hosszúkás, ovális pajzsot tart, amelyen felül aranyos korona, közepén Mária monogramja,²⁷ alul piros szív látható. A jobb kezében dárda – felső végén nap ragyog – amellyel szíven szúrta a kép alján elpusztuló sárkányt. *„Nagy harc támadt a mennyben. Mihály és angyalai megtámadták a sárkányt ... levetették a nagy sárkányt, az ősi kígyót, aki maga az ördög, a sátán, aki tévútra vezet az egész világot”* (Jel 12,7-9). A jobb oldali angyal mindkét kezében rózsafüzért tart.²⁸

²⁸ „A rózsafüzér, a rozarium bibliai eredetű imádságok keretébe foglalt sajátos elmélkedés Jézus Krisztus életének, szenvedésének, feltámadásának titkairól, melyeket evangéliumi részletek, parafrázisok idéznek meg röviden, rendszerint egy mondat erejéig. Az imádságtípus mai formája több évszázad alatt alakult ki, a XII. századtól megélenkülő Mária-tisztelet az áhítatforma terjedéséhez nagy mértékben hozzájárult. Szokássá válását, egyéni majd közösségi használatát szerzetesrendek ösztönözték, egyházi ajánlások támogatták, hiszen a rozarium nem csak a katolikus hívők Mária előtti hódolatát közvetítette, hanem a tisztelet mindenkor helyes irányát is megmutatta: felidézte és emlékeztetett az üdvtörténet nagy eseményeire, a megváltás nagy műveire, a figyelmet Krisztusra irányította, s a hittételek emlékezetbe rögzítésével szívbéli bűnbánatra, állandó megtérésre szólított föl. A rozarium lényegi elemeivé az elmélkedés központi gondolatát alkotó titkok váltak, amelyek megértését, elmélyítését meditációs képek is segítették. A titkokhoz a XV. századtól elmélkedéseket, példázatos történeteket kapcsolnak, s a rozarium sajátos műfaja az irodalmi hagyományba is bekerülve számos értékes világi mű ihletője, tartalmi, formai mintája lett. Az európai rózsafüzérezés kialakulásának kezdeti időszakával esik egybe a magyarországi elterjedés is. Hazánkban ettől az időszaktól követhető kódexeink szövegemlékeiben a rozarium elemeinek megjelenése, a rózsafüzérezésre vonatkozó történeti adatok, építészeti-művészeti-történeti emlékek és az imaeszköznek, a füzérnek tárgyi emlékei.”: Soós 39–40.

A kép közepén Mária nevének rövidített monogramja, MRA olvasható, szimbólumok rajzaiból összerakva. A hármasság, a három kirakott betű itt a tökéletességre, az Ő természetfeletti kapcsolatára utal.

Mária nevének öt betűje Temesvári Pelbárt prédikációja szerint a szómisztikából is eredeztethető. M: *Mater misericordiae*; *mediatrix* = ő az irgalmasság anyja; A: *Advocata* = az emberi nem szószólója; R: *Reparatrix ruinae* = a romlás helyreállítója; I: *Illuminatrix* = az egyháznak és az egész világnak a megvilágosítója; A: *Auxiliatrix* = minden szükségben segítő.²⁹ Ha a szómisztika szerint tesszük egymás után név betűit, akkor a szentképen lévő *MRA* a következő jelentéssel bír: ő az irgalmasság anyja; a romlás helyreállítója; minden szükségben segítő.

Az Érsekújvári-kódex Mária nevének öt betűjét öt drágakőnek tulajdonított hatással értelmezte. M = *Margaréta* nevű (igazgyöngy) kő, amely az őt viselő embert barátságossá teszi; A = *Adamas* (gyémánt) nevű kő, amely az összehaborodott embernek megbékélést szerezhet; R = *Rubinus* kő, amely fényességet áraszt; I = *Iaspis*, amely az embert bátorítja; A = *Allektorius* kő, amely a viselőit nagy méltóságra emeli (a hiedelem szerint e követ kakas gyomrában lehet találni).³⁰ Az *MRA* e kövek szerinti jelentése: kő, amely az őt viselő embert barátságossá teszi; kő, amely fényességet áraszt; kő, amely a viselőit nagy méltóságra emeli.

A 18–19. század népszerű imádságos könyvei, lelki olvasmányai megőrizték Mária nevének középkori eredetű tiszteletét. A *Makula-Nélkül való TÜKÖR* 18. századi kiadásainak nyolcadik fejezete „*Szűz Mária Szent Nevéül, és Gyermeki állapotjáról*” szól,³¹ a *Mennyei korona* 1836-os kiadása pedig imádságot hozott „*A' B. Szűz Mária Nevéről*”.³² Varga Lajos híres *Verses Szentírásának* 1899-es első kiadásában külön verset közölt *A Mária név értelméről*:

„*Mária! E névre nincs oly szív és lélek,
Amely találhatna az örömben véget;
Amelyet csak e név édessége adhat,
Amely minden gyönyört s örömet túlhalad.*”

²⁹ HETÉNY 92.

³⁰ HETÉNY 93.

³¹ ÚJFALUSI Judith, *Makula-Nélkül való TÜKÖR* (h.n., é.n., az 1712-1792 közötti, 1-4. kiadások valamelyike) 39-43. HETÉNY 93. Idézi, ezért nem közlöm.

Már magában véve ez a szó. Mária,
 És annak betűit ötfelé szétoztva,
 Dicső és magasztos mély értelemmel bír,
 Melyről az ősrégi hagyomány ekképp ír:
 Mária annyit tesz, mint éltünk hajnala,
 Tengeren evezők vezérlő csillaga;
 Ezen dicső névnek második értelme,
 Keserűségeknek hullámzó tengere.
 Példázza ezen mély szóbeli gyötrelmet,
 Mely egykor átjárta az ártatlan lelket.
 Harmadik értelme a Mária szónak
 Hódolva nevezi őt uralkodónak.

Mert midőn leküzdi a szenvedéseket,
 Uralkodni fog az egész világ felett.
 Negyedik értelme: tiszta világosság,
 Melynél megláthatjuk, hol van a Mennysország,
 Amely átsugárzik e siralomvölgybe,
 Hogy őt hűn követve juthassunk az égbe.
 Mert e név ötödik értelméhez jutunk:
 A Mária neve jelent égi titkot.

És ez oly nagy titok, mit a véges elme,
 Nyelv megmagyarázni képes úgyszem lenne.
 Ilyen volt a szent szűz dicső születése,
 Mennyei szépséggel lett felékesítve.
 Neki osztályrészüln adatott olyan kincs,
 Amilyen a földön egy királynénak sincs.
 Ő a királynéknak királyasszonya,
 Az egész világnak égi pártfogója.

De amilyen hatalmas, épp oly alázatos,
 Szelid és egyszerű, mégis csodálatos;
 S ami legfőbb, arról el ne feledkezzünk,
 Hogy e hatalmas szűz anyánkká lett nekünk.
 Mi itt vándorlunk e siralomvölgy ölén,
 Ő vezércsillagunk az élet tengerén;
 Bünszülők közt evez életünk hajója,
 Felettünk dörög a kárhozat villáma.

³² PONGRÁCZ Ester, *Az igaz isteni szeretetnek harmatjából nevedett drága kövekkel kirakott ARANY KORONA, ...azaz imádságos könyv...* (Pest 1836) 280.

*De ha őt követjük, ő el nem hagy soha,
Léthajónknak ő lesz biztos kormányzója;
Az ő szerelmének nincs határa s vége,
Mert a Mennyországból leragyg a földre.
Ez köti a földet az egekkel,
Ez békélteti ki Istent az emberrel;
Neki az Isten oly méltóságot adott,
Milyen még senkinek soha nem adatott.
Isten leánya ő, Mennyország virága,
Istenség temploma, Szentlélek arája.
Ez volt azon szent szűz, kit Anna asszony szült,
Mikor örömben ég és föld megrendült.
Tőle olvadt el a büntetésnek hava,
A világra derült egy jobblét tavasza.”³³*

A szentképen az M betű első szára az angyali üdvözetet jelképezi, amely az Ige megtestesülésének időpontját jelző esemény. Az angyal Mária kérésére válaszolja „*a Szentlélek száll rád s a magasságbeli ereje borít be árnyékával.*” Az esemény a keresztény művészet kezdeteitől a jelentős témák között szerepel.³⁴ Ezek az ábrázolásokon a 12. századtól Mária és az angyal felirat-szalagot tart. A késő középkorban az angyalé gyakran botra van csavarva, s a felirata: *Ave Maria gratia plena...*³⁵

Az angyali üdvözet jelképe után látható tárgyak, eszközök, kellékek, növények mind Máriára vonatkozó szimbolikus jelentéseket hordoznak. Egy kút az élet vizére vagy az *Énekek éneke* lepecsételt forrására utal (Én 4,15 és 4,12). E könyvből származik még az elzárt kertnek, a lepecsételt forrásnak, az elefánt-csonttoronynak és Dávid király tornyának megjelenítése is. A tisztaságának leggyakoribb jelzése a képeken látható liliom. Mária örömeit, bánatait jelzi a rózsafüzér ábrázolása, ³⁶ amely egyben a Szentolvasó királynéjára is utal.³⁷

³³ VARGA Lajos, *Verses Szentírás vagy Biblia* (1995 Budapest). 286-288. A reprint kiadás az 1899-es szöveget közli.

³⁴ SEIBERT 21.

³⁵ SEIBERT 22.

³⁶ SEIBERT 23-24.

³⁷ Soós 70.

³⁸ CSEREY 32.

³⁹ Lásd még: CSEREY 24.

⁴⁰ CSEREY 78.

⁴¹ SEIBERT 271.

A bot köré csavarodó feliratszalag szövege itt is *Ave Maria gratia plena*. A bot tövénél balra hajló liliomot³⁸ ismerhetünk fel.

A bot felső végén fény sugarban, kiterjesztett szárnyakkal, galamb képében a *Szentlélek*,³⁹ amely széles sugarat vet az alatta lévő rózsra felé: „*a magasságbeli ereje borít be árnyékával*”. A virág szárán lévő két levél egyben egy puttó két szárnya is. A „*titkos értelmű rózsá*”⁴⁰ a középkori misztikában paradicsomi virág, s mint a virágok királynője méltó a mennyei királynő (Mária) jelképes ábrázolására. Sok képen a rózsza egyenesen királynői jogar-ként szerepel.⁴¹

A *galamb* számos festményen, rajzon különféle szimbolikus értelemben látható.⁴² A 12. századtól elterjedt Szentháromság-ábrázolásokon pedig a Szentlélek megszemélyesítője.⁴³

A fénykoszorúban *IHS* felirat, vagyis Jézus nevének rövidítése, amelynek jelentése lehet a *Jesus Hominum Salvator* (Jézus az emberek megváltója) vagy *In Hoc Signo* (E jelben [győzni fogsz]). Elterjesztésében Sienai Szent Bernardin szerzett jelentős érdemeket. A későbbi jezsuita értelmezés szerint *Jesum Habemus Socium* (Jézus a mi társunk).⁴⁴

Három aranykorona az isteni tökéletesség hármasságára utal, a korona pedig uralkodói jelvény.

A fényes *hajnalcsillag* (Sir 50,6) Krisztusra és Máriára vonatkozatható.⁴⁵

Az *ötágú gyertyatartó* Krisztust, a világ világosságát (Jn 1,1 és 8,12)⁴⁶ jelenti, az öt ága az öt Szent Sebére⁴⁷ utal. A gyertyatartót a Fény gyertyáját, Krisztust karján tartó Szűzanya jelképeként is értelmezték.⁴⁸

A *Hétfájdalmú Szűzanya* képi megfogalmazásának alapja Jézus bemutatására vezethető vissza, amely Simeon szavait idézi elénk: „*a te lelkedet is tör járja át*” (Lk 2,35).⁴⁹ A jelenet bibliai eredetet erősíti, hogy a hét törrel átszűrt szív alatt könyvet látunk, amely maga a Szentírás lehet.

Mária nevében itt a második az R betű a Mennyei Jeruzsálemet és elzárt kertet jeleníti meg.

⁴² SEIBERT 104-105.

⁴³ SEIBERT 288.

⁴⁴ SEIBERT 126-127.

⁴⁵ SEIBERT 63; PÁL – ÚJVÁRI 94; CSEREY 90.

⁴⁶ SEIBERT 110; PÁL – ÚJVÁRI 170-171.

⁴⁷ PONGRÁCZ 237-238.

⁴⁸ PÁL – ÚJVÁRI 171.

⁴⁹ SEIBERT 218.

A *Mennyei Jeruzsálem*⁵⁰ az Apokalipszis leírásában az hely, ahová az Utolsó ítéletet követően az örök életre kiválasztottak kerülnek (Jel 21,1).⁵¹ A keresztény értelmezése szerint ez lesz az új Paradicsom, vagyis Isten, Krisztus és a szentek birodalma. A földi Jeruzsálem átvitt értelemben a mennyei város mása.⁵²

A fény sugaral körülvett *elzárt kert* a szüzesség⁵³ jelképe, amely gyakran szerepel az Angyali üdvözlés ábrázolásain.⁵⁴ A kert közepén álló növény fordított szív alakú *Úrmutatót* sejtet. Ez az Oltáriszentség tartó forma a barokk korból ismeretes.⁵⁵ A kert szélén *két paradicsomi fa* áll. Lehet, hogy ezek a tudás (Ter 2,9) és az élet fájára (Ter 3,24) utalnak.⁵⁶ Alattuk a *pálmafa* Máriát is jelképezi, hiszen az Énekek éneke (7,8) a menyasszonyt többek között pálmához hasonlítja. Egyes ábrázolásokon Mária halálakor egy angyal pálmágot hoz a paradicsomból.⁵⁷

A név harmadik betűje: A.

Az Énekek éneke a szép menyasszony nyakát elefántcsonttoronyhoz (7,5) és Dávid tornyához (4,4) hasonlítja. A középkori művészetben *Dávid pajzsokkal ékes tornya*⁵⁸ Mária erényeit, a *fehér elefántcsonttorony*⁵⁹ pedig szűzi tisztaságát jelképezte. A torony az elzárt kert és az Énekek éneke ábrázolásain szerepel.⁶⁰

A létra és a *lépcső* az emberi lélek fokozatos felemelkedését jelenti Istenhez. A mennyei városba, tehát a Mennyei Jeruzsálembe is lépcsőfokok vezetnek fel.⁶¹

Egy *csillag* Mária, a „tenger csillaga” (maris stella).⁶²

A *víznek* mint életet adó elemnek a keresztény kultúrkörben többféle jelentése él.⁶³ A Biblia számos helyén szerepel kút vagy forrás, mint az „élő víz forrása”. Az *élő víz forrása*⁶⁴ és a *lepecsételt forrás*⁶⁵ mint Mária szimbólumai szerepelnek az Angyali üdvözlés képein. Az Énekek éneke alábbi sorait idézik

⁵⁰ CSEREY 88. *Mennysorságnak ajtaja*.

⁵¹ SEIBERT 228.

⁵² PÁL – ÚJVÁRI 328.

⁵³ CSEREY 40. A szüzességről még: CSEREY 32, 42, 44, 56, 58, 60, 62, 64, 112.

⁵⁴ SEIBERT 24.

⁵⁵ SEIBERT 295.

⁵⁶ SEIBERT 91.

⁵⁷ SEIBERT 257-258.

⁵⁸ CSEREY 80.

⁵⁹ CSEREY 82.

⁶⁰ SEIBERT 305-306.

⁶¹ SEIBERT. 204.

ide „*Húgom, mátkám akár az elzárt kert, mint az elzárt kert, a lepecsételt forrás*” (4,12), valamint „*A kertnek forrása élő víz kútfeje, mely a Libanonról csörgedezik alá*” (4,15). E sorokat korai időktől az Istenanyára vonatkoztatták, ezért a forrás és a kút gyakori Mária-szimbólumok. Amikor a késői középkorban a misztikus irodalom különösen elmélyült Krisztus szenvedéseiben, az élő víz forrását összekapcsolták a Szent vérrel (a keresztre feszített Krisztus vére egy kút medencéjébe folyik).⁶⁶

A *bezárt kapu* Máriának csodálatos módon Jézus születése után is sértetlenül megőrzött szüzességét jelképezi. Ezekiel látomása szerint annak a kapunak, amelyen Izrael Istene átvonult, örökre zárva kell maradnia (Ez 44,1).⁶⁷

Az Énekek éneke (6,10) alapján a loretói litánia egyes változataiban Mária földöntúli szépségét a *naphoz* és a *holdhoz* hasonlítják.⁶⁸ E litánia⁶⁹ régebbi Mária-imádságok mintájára keletkezett, s a 16. században a közép-itáliai kegyhelyről, Loretóból terjedt el. Maga a litánia tulajdonképpen egy hosszú felsorolás, amelyben Mária közbenjárásáért úgy könyörögnek a hívek, hogy sokféleképpen szólítják a Szűzanyát. Számos megszólításban Ószövetségi szimbólumokhoz hasonlítja, amelyeket elsősorban az *Énekek énekéből* sorol fel. Ilyen a *lepecsételt kút, az élet vize, bölcsesség széke, frigynek szent szekrénye, égő csipkebokor, elzárt kert (paradicsom), lilium, pálmafa, olajfa, titkos értelmű rózsza, nap és hold, igazság tükre, hajnali szép csillag, Dávid király tornya, elefántcsonttorony, bezárt kapu, cédrus, ciprusfa*.⁷⁰

A szentképünkön minden egyes rajzot nem lehet teljes bizonyossággal azonosítani, de összességében jól felismerhetők, ugyanis a loretói litánia nem ritka az ikonográfiai témaválasztások között. 1772-ben, Bécsben jelent meg például a Nagy-Ajtai Cserey Farkas verseivel kiegészített, *Isten anyjának, a boldogságos szeplőtelen szép Szűz Máriának Lóréтоми litániában lévő nevezetek rendin folyó dicsérete* című könyve. Az ötvennyolc rézmetszet készítői

⁶² SEIBERT 63.

⁶³ PÁL – ÚJVÁRI 290.

⁶⁴ CSEREY 36.

⁶⁵ CSEREY 40.

⁶⁶ SEIBERT 198-199.

⁶⁷ SEIBERT 164.

⁶⁸ SEIBERT 240.

⁶⁹ A loretói litánia ma használt szövege a válaszokkal: Uram, irgalmazz nekünk! – Uram, irgalmazz nekünk! / Krisztus, kegyelmezz nekünk! – Krisztus kegyelmezz nekünk! / Uram, irgalmazz nekünk! – Uram, irgalmazz nekünk! / Krisztus, hallgass minket! - Krisztus, hallgass minket! / Krisztus, hallgass meg minket! - Krisztus hallgass meg minket! / Mennybéli Atyaisten! – Irgalmazz nekünk! / Megváltó Fiúisten! – Irgalmazz nekünk! / Szentlélek Úristen! - Irgalmazz nekünk! / Szentháromság egy Isten! – Irgalmazz nekünk! / Szentséges Szűz Mária – Könyörögi érettünk! / Istennek szent anyja

Jacob Adam (1748–1811) és Sebastian Mansfeld (1751–1816). A könyv min-tája az 1749-ben, Augspurgban (Augsburg) megjelent *Laurentanische Litaney*, amelyet a Klauberg testvérek adtak ki, 57 rézmetszettel díszítve.⁷¹ Később e mű 1830-ban Nagyszébenben jelent meg. A reprint kiadása Budapesten, 1998-ban készült, s az 1772-es kiadást vette alapul.⁷² Az e könyvekben közölt ábrázolásoknak jelentős hatása lehetett a kortárs metszők munkásságára.

– K. é. / Szüzek szent Szüze – K. é. / Krisztusnak szent anyja – K. é. / Isteni kegyelem anyja – K. é. / Tisztaságos anyja – K. é. / Szeplőtelen Szűzanya – K. é. / Sérelem nélkül való anyja – K. é. / Szűz virág szent anyja – K. é. / Szeretetreméltó anyja – K. é. / Csodálatos anyja – K. é. / Jótanács anyja – K. é. / Teremtőnk anyja – K. é. / Üdvözítőnk anyja – K. é. / Nagykosságú Szűz – K. é. / Tisztelendő Szűz – K. é. / Dicsérendő Szűz – K. é. / Nagyhatalmú Szűz – K. é. / Irgalmas Szűz – K. é. / Hűséges Szűz – K. é. / *Igazság tükre* – K. é. / Bölcsesség széke – K. é. / Örömmünk oka – K. é. / Lelki edény – K. é. / Tiszteletes edény – K. é. / Ájtatosság jeles edénye – K. é. / *Titkos értelmű rózsza* – K. é. / *Dávid király tornya* – K. é. / *Elefántcsont torony* – K. é. / *Mária aranyház* – K. é. / *Frigynek szekrénye* – K. é. / *Mennyország ajtaja* – K. é. / *Hajnali csillag* – K. é. / Betegek gyógyítója – K. é. Bűnösök menedéke – K. é. / Szomorúak vigasztalója – K. é. / Keresztények segítése – K. é. / Magyarország oltalmazója – K. é. / *Angyalok királynéja* – K. é. / Pátriárkák királynéja – K. é. / Próféták királynéja – K. é. / Apostolok királynéja – K. é. / Vértanúk királynéja – K. é. / Hitvallók királynéja – K. é. / Szüzek királynéja – K. é. / Minden szentek királynéja – K. é. / Áteredő bűn nélkül fogantatott királyné – K. é. / Mennybe felvett királyné – K. é. / *Szentolvasó királynéja* – K. é. / Béke királynéja – K. é. / Magyarok nagyasszonya – K. é. / Isten Báránya, Te elveszed a világ bűneit – Kegyelmezz nekünk! / Isten Báránya, Te elveszed a világ bűneit – Hallgass meg minket! / Isten Báránya, Te elveszed a világ bűneit – Irgalmazz nekünk! / V: Imádkozzál érettünk, Istennek szent Anyja! R: Hogy méltók lehessünk Krisztus ígéreteire! / Könyörögjünk! Add Uram, hogy mi, a te szolgálád folytonos testi és lelki jólétnek örvendhessünk és a Boldogságos, mindenkor szeplőtelen Szűz Mária dicsőséges közbenjárása által a jelen szomorúságtól megszabaduljunk, és örökké tartó örömet élvezzünk. Krisztus a mi Urunk által. Ámen. Oltalmad alá futunk, Istennek szent Anyja! Ne vesd meg könyörgésünket szükségünk idején, hanem oltalmaz meg minket minden veszedelemtől mindenkor dicsőséges és áldott Szűz, Asszonyunk, Közbenjárónk és szószólónk! Engeszteld értünk Fiadat, ajánlj minket Fiadnak, mutass be minket Fiadnak. Ámen. Imádkozzál érettünk Szent József!

Hogy méltók lehessünk Krisztus ígéreteire. Könyörögjünk. Szentséges Szűz anyád jegyesének érdemeire kérünk Ūristen, add, hogy mindazt, amire könyörgéseink elégtelenek, az ő közbenjárására megnyerjük: aki élsz és uralkodol mindörökkön-örökké. Ámen.

⁷⁰ SEIBERT 1986. 208.

⁷¹ SZILÁRDFY Zoltán, *Ikonográfia – kultusztörténet* (Budapest 2003) 47.

⁷² CSEREY 1–148.